

MAGYAR IRODALOM IDEGEN NYELVEN

MINDEN KÜLFÖLDET járt ember ismeri azt a megalázó szorongást, amely akkor fogja el, ha idegennyelvű társaságban a magyar irodalomról kell beszélnie. Mindenki átélte már azokat a pillanatokat, amelyeket Márai Sándor olyan találón és pontosan ír le az „Idegen emberek“-ben: „Ha idegekkel társalgóit s udvarias kérdésekre kellett felelnie, torkán akadt a szó: nem mondhatta, hogy „magyar irodalom“ a nélkül, hogy az idegen szemében ne érezzen valami megnyugtatót és bátorítóan udvariasat, mintha azt felelné: „De kérem, beszéljen csak, hiszen ez nagyon érdekes. Bizonyára nagyon jó a magyar irodalom. Peruban is igen szép, régi kultúra volt. Meséljen csak róla“.

A külföldi magyar mond néhány szót, de érzi, hogy a neki drága nevek süketen csengenek; nem tud hivatkozni, nem tud összehasonlítani, nem tud idézni. Szánalmasan, hevenyészve megpróbál lefordítani néhány emlékezetében maradt sort, de csakhamar látja, hogy mint egzotikumot csodálják és mosolyogják. Tökéletes, komoly fordításokat kellene a kezükbe adni, gondolja, de hiába kutat. Talán egy-egy regényt, egy-egy kis kötet Petőfi- vagy Ady-verset, amelyek fordításával inkább nem dicsekszik. Egyébként is: melyik külföldi érdeklődőtől kívánhatja meg, hogy a magyar irodalom ismeretének teljes hiányában belevesse magát, mondjuk „A fáklya“ német fordításába? Angolul, franciául pedig még ennyit és ilyeneket sem tudna nyújtani. Egy-egy költő, egy-egy író lefordításával különben sem érne cél: olyan gyűjtemény égető szükségét érzi a külföldet járó, külföldi kapcsolatokat ápoló magyar, amely legjellemzőbb magatartásaiban, stílusbeli és tartalmi sajátágaiban bemutatkozászerűen állítja eléjük a magyar irodalmat, vagy annak egy műfaji területét. Ennek magának is külön, újszerű műfajnak kellene lennie.

Ilyet a külföldön járó magyar évekig hiába keresett. Most három nagy nyugati ország három kiadvállalata egyszerre és egyidejűleg adott ki magyar anthológiákat. Párizsban az Editions du Sagittaire Hankiss Jánossal és Molnos-Müller Lipóttal magyar versanthológiát állíttatott össze. (Anthologie de la Poésie Hongroise par Jean Hankiss et L. Molnos-Müller); a londoni Ivor Nicholson and Watson Limited a magyar Athenaeummal karöltve Lawrence Wolfe fordításában novella-gyűjteményt adott ki (Hungária, An Anthology of Short Stories by Contemporary Hungarian Authors, Translated by Lawrence Wolfe);

a boroszlói Wilh. Goth. Kom Verlag pedig Keresztury Dezső szerkesztésében „Ungarn“ címmel szintén novellagyűjteményt jelentetett meg (Ungarn, Ein Novellenbuch: Herausgegeben von Dezső von Keresztury).

A kiadók és a szerkesztő-fordítók más-más módszerrel oldották meg feladatukat, más-más módon igyekeztek a magyar irodalom legjáva termését a francia, az angol és a német közönség felé közvetíteni, annyi azonban tény, és ezt mindjárt előjáróban jóleső örömmel kell leszögeznünk, és észrevételeinknek mintegy alaphangjaként megüt-nünk: mind a három anthológia igen nagy, nehéz munka és minden megbecsülést megérdemlő kulturális cselekedet volt. Nemcsak nekünk, magyaroknak szolgáltak vele, hanem — úgy érezzük — a sokat gúnyolt és bántalmazott európai gondolatnak, a tiszta humánumnak is, amely ma, a fegyverkovácsolások zajában hallgat és elvész. Aki csak egy idegen vers szavait is a szívébe zárta, akire csak egy idegen novellából is átáradtak egy másik nép embereinek törődései, már nem gyűlöl, már nem gyűlölködhet úgy, mint a tájékozatlan vagy a nagyon is „tájékoz-tatott“.

FURCSA ÉS IZGALMAS IRODALMI ÉLMÉNY idegen nyelv ritmusában keresni klasszikus magyar versek belénk ivódott ütemét, idegen mondatok sűrűjében visszarévedni az eredeti lejtésére, idegen jelzőket illeszteni a nyelvre és ízlelgetni, összevetni a magyar melléknév ízkeverésével. Milyen öröm, ha az ember érzi: ez vagy az a két szó úgy fedi egymást, mint a kongruens mértani idomok. És milyen vergődés és vesződés, ha az embernek az a benyomása, hogy e helyett vagy a helyett a fordítás helyett jobbat tudna! Az ember közben — kivált, ha mint e sorok írója, maga is fordító és ismeri a mesterség műhelyi részének görcseit, szálkáit — újra meg újra szembekerül a magyar műfordítás problémájával. Egészen pontosan a magyarról való műfordítás problémájával, mely súlyosabb a magyarra fordításénál. A magyar eredetivel egyenlő értékű munkát csak írói tehetséggel megáldott, magyarul tökéletesen tudó, idegen anyanyelvű fordító végezhet. Talán az egy Antonio Widmar kivételével nem igen találunk ilyen fordítót. A mi verseinket nem Babits Mihályok, Tóth Árpádok és Szabó Lőrincék költik újra németül, franciául, olaszul, angolul. A leggyakoribb eset az, hogy magyar ember fordít idegenre, mégpedig Magyarországon élő magyar. Tisztelet és elismerés minden ilyen műfordító fáradságos munkájának és kétségtelen nyelvtudásának, azonban a tapasztalat újra meg újra azt bizonyítja, hogy művészien nemcsak írni, de fordítani is csak az anyanyelven lehet. Végső szükség és fordítóhiány esetén egy engedményt talán szabad tenni: hosszú esztendőök óta külföldön élő magyar ember megközelítheti, itt-ott el is érheti az idegen anyanyelvű fordító teljesítményét. Amint azonban az ember kikapcsolódik az idegen nyelv és ország áramköréből — amint nem beszél egész nap németül, angolul, vagy franciául — már megérzik a fordításán. Egy-egy vers átültetése még sikerülhet, ezt nem is lehet kifogásolni. Hosszabb prózai műveknél azonban ma már ragaszkodnunk kellene az idegen anyanyelvű, vagy nagyon hosszú

ideje külföldön élő magyar fordítóhoz. Hiszen annyit vétkeztek ezen a téren egyszerre két nyelv szelleme ellen, hogy ma már nincs helye elnézésnek, személyi érzékenységek kímélésének és a „jobb mint semmi“ kényelmes elvének. Egyetlen rossz fordítás elegendő ahhoz, hogy a kényes külföldi olvasó né vegyen több magyar könyvet a kezébe. Nekünk pedig végtelen bosszúság, ha úgynevezett „pontos és szó szerinti“ fordításokban éppen a mű lendülete, zamata, cselekményen túli lényege sikkad el.

Ebből, a tisztán nyelvi fordítói szempontból a francia és az angol anthológia kielégítő, a német pedig eredeti, nagyon sikerült kísérletben az egyetlen kollektív végezhető irodalmi műfajt, a fordítást mutatja be.

A francia anthológia úgy oldotta meg a fordítók személyének kérdését, hogy a versek túlnyomó többségét Hankiss János és Molnos-Müller Lipót fordította és egy francia költő, G. Ribemont-Dessaignes nézte át. Ez az együttműködés, főként, ami a fordítások franciaságát illeti, eredményesnek bizonyult. Megvolt ebben a kis közösségben a külföldi anyanyelvű fordító: Ribemont-Dessaignes, a nagyon hosszú idő óta Franciaországban élő magyar Molnos-Müller Lipót és a francia nyelv itthon élő tudósa, Hankiss János professzor. Rajtuk kívül egy vagy több verset fordított még Bencze Jenő, Eckhardt Sándor, Francis Gachot, Kubek Edit, Rónai Pál, Térey Sándor és Guillaume Vautier.

Az angol anthológiát egy Londonba származott magyar ember, Lawrence Wolfe egymaga fordította. Úgy tudjuk, odakinn a fordítás a kenyerre. Ez meg is látszik könnyen pergő, folyamatos, bő szókincsű angolságán. Különösen a párbeszédekben, a populizmusokban, a magyar városi vagy falusi slang-ek angol megfelelőjének felkutatásában kitűnő. Azt hisszük, az angol olvasó csak a novellák levegőjéből, nem pedig nyelvükből fogja megérezni, hogy idegen írókat olvas. Ebben persze van egy kevés kifogás is: mondatai gyakran túlságosan is sirnák, túlságosan is könnyedek és szabályosak. Lawrence Wolfe egyes szavak fordításában különösen a jelzőkben kifejezi az árnyalatokat, de a magyar mondatok szórendi finomságait, numerozitását, belső lüktetését, súlyos vagy merész fordulatait, a szavak egymásutánjának egyéni ritmusát könnyen olvasható angolságra váltja fel. Kissé uniformizálja az írók stílusát, igaz viszont, hogy ez elkerülhetetlen, ha ugyanegy ember fordít le harminc novellistát. Keresztury anthológiája sokkal jobban érezteti a különböző írásmódokat, sőt nem egy különösen sikerült darabjában azt az elemezhetetlen belső feszültséget, amelyről egy-egy írónk írására ráismerünk. Lawrence Wolfe tárgyilagos angol mondataiban például hibátlanul tükröződik vissza Márai stílusa, de Karinthy komoly novellájának fanyar íze nagyrészt elvész. Körmendi interpunkciós bravúrrjai, egylélekzetre elhadart bekezdései angolul nem érzékeltetik, hogy a nyers gondolatársítások visszaadására törekszik, pedig ott a nagy példa: Joyce... A Molnár-fordítás jó, de már Szép Ernő bájos gyermekdedése az angolok számára megemészthetetlen, érzélgős infantilizmussá satnyul. Lawrence Wolfe fordítói munkájának értékét nagyon leszállítja, hogy csaknem minden novellában önkényes kihagyásokat, összevonásokat, mondat-átugrások-

kát enged meg magának. Tamási elbeszélésének a végét például valóssággal kivonatolja.

Hogy a német anthológia az angolt részleteiben is, egészében is túlszárnyalja, annak nemcsak ez a fogyatékoság az oka, hanem inkább Keresztury Dezső újszerű fordítói vállalkozásának köszönhető. Ez a kísérlet annyira érdekes, hogy létrejöttével is foglalkoznunk kell. Keresztury kilenc éven át a berlini egyetemen a magyar nyelv lektora és a Berlini Magyar Intézet asszisztense volt. Magyarul jól megtanult hallgatói az utóbbi években munkaközösségbe tömörültek. Ez a munkaközösség fordította az anthológiát. Minden egyes novellát közösen beszéltek meg és Keresztury Dezső vezetésével közösen dolgozták fel. A rejtettebb nyelvi finomságokra Keresztury újra meg újra felhívta a figyelmüket, napokig, hetekig tanakodtak és vitatkoztak egy-egy megfelelő kifejezésen, egy-egy bonyolultabb fordulaton, helyes fordításán egy-egy olyan szónak, amelyet a belső összefüggés kedvéért nem lehetett „szórol-szóra“ lefordítani. Ez a közös munka lehetővé tette a legnagyobb mértékű kölcsönös ellenőrzést. A németül tökéletesen tudó magyar tanár és a magyarul jól értő, beszélő és író német tanítványok állandó kölcsönös fordítói ösztönzést kaptak egymástól. Munkatechnikájuk végül is annyira kifinomult, hogy e 340 oldalas kötetten keresztül, esés nélkül olyan magas színen tudták tartani a fordítást, amilyen eddig ismeretlen volt előttünk. A teljesen feldolgozott novellát mindig egy-egy tanítvány öntötte végső formába. Keresztury Dezső annyira ment a lelkiismeretességben, hogy ennek a szinte céhi értelemben vett fordítói műhelynek kész darabjait írói szempontból még egyszer átnézte két jőnevű fiatal német íróval: Hildegard von Rooss-szal és Hellmut Dibelius-szal. Nyugodtan állíthatjuk, hogy végig az egész könyvön egyetlen fordítási hiba sincs, illet találni merő akadémikuskodás. Irodalmi színvonaluk eléri az eredetiét. Jegyezzük fel az érdemes fiatal fordítók neveit: Hildegard von Rooss, Rudolf Koppitz, Heinrich Kalek, Max Pfotenhauer, Isolde Mittelstaedt, dr. Artur Zobel, Hellmut Dibelius, Erika Mulert, dr. Ludwig Spohr, Marcell Hammer, Gotthard Hoffmann, dr. Günther Reichenkron, Lothar Saczek.

A német fordítások magasrendűségét akkor tudjuk igazán értékelni, ha ugyanannak a novellának német változatát összehasonlítjuk az angollal. Három egyező novella van a két kötetben: Bibó Lajosé, Tamási Ároné és Gelléri Andor Endréé. Vegyük példának a nehezebbet, a gyakran lefordíthatatlannak ítélt Tamási-novellát, az „Uj székely Antikrisztus“-t. Eltekintve attól, hogy éppen ez a novella, ahol Wolfe a legönkényesebben bánik a szöveggel, Tamási székelyes mondataiból az angolban Priestley-szerű bizalmaskodó, szándékosan pongyola hang lesz. Az önmagában sokkal darabosabb német nyelvet viszont a fordítók meg-megújuló támadása hajlékonyá, jellegzetessé tette. Elérték a legnehezebbet: az egyéni hangot anélkül, hogy a Tamási-novella németsége bármelyik német íróra emlékeztetne. A fordításnak eddig a művészi fokáig természetesen csak az anyanyelvén juthat el az ember. A fordítás magyar irányítójának nagy munkája nélkül azonban, azt hisszük, még német anyanyelvű műfordítók sem tudtak volna ilyen tökéletesen németül fordítani.

Úgy látjuk a magyarról való fordítás problémáját a magyar és az idegennyelvű fordító társulása és közös munkája oldja meg. A Han-kiss—Ribemont-Dessaignes és a Gachot—Rónai példája is ezt mutatja.

A FRANCIA ANTHOLÓGIA nemcsak darabjainak műfajában üt el a másik kettőtől, hanem igényeiben és céljában is. Az angol és a német elsősorban „az“ olvasóhoz akarja elvinni a magyar próza kisremekeit, a francia versgyűjtemény igénye szigorúan tudományos, célja a francia filológusok, irodalomtörténészek és a tágabb érdeklődésű írók, költők tájékoztatása. Igaz, hogy az előszóban nem találunk ilyen értelmű utalást, de elképzelhetetlen, hogy a jeles összeállítók szeme előtt más cél lebegett, mert a kötet ebben a formájában nem az átlag-olvasónak való. Erre vall a szerkesztők egész versválogató módszere, a hosszú életrajzi és irodalomtörténeti rész és a lehető legnagyobb teljességre való törekvés. Ha ezt a kötetet a nagyközönségnek szánták volna, minden bizonnyal nem a költők, hanem a szép versek teljességére törekednek. Sőt beérték volna, — mint Keresztury és Wolfe — rövid, néhány soros irodalomtörténeti rávillantásokkal és az így felszabaduló helyre is költeményeket nyomattak volna. Az irodalomtörténeti rész egyébként a mostani célkitűzés mellett is aránytalanul hosszú. Meggyőződésünk, hogy a költőket még ezeknél az alapos, szépen megírt, sok szempontú és tömör kis essayknél is jobban mutatja be a francia tudós, egyetemi hallgató, vagy író számára maga a vers. Mi magyarok őszinte élvezettel olvassuk ezeket a bevezető tanulmányokat, kivált olyan pompás kis rajzokat, mint például Kazinczyé, Csokonaié, Vörösmartyé vagy Aranyé, de mi ismerünk is minden vonatkozást, érezzük is a versek lüktetését az életrajzi adatok mögött, a méltatások szavaira rímek csendülnek meg bennünk, az egybevetésekben megsejtjük a költők és költemények más-más feszültségét. Nem tudunk szabadulni azonban attól a gondolattól, hogy ezek a túlságosan bő irodalomtörténeti részek még a legjobb akaratú és legtájékozottabb francia fülében is sok helyütt süketen csenghetnek. Két, három, sőt négyoldalas ismertetést olvas olyan költőkről, akiknek legjobb esetben a nevét hallotta, vagy egyetlen versét ismeri! Az anthológia költeményei a túlságosan pretenciózus bevezető tanulmányok után szükségszerűen kielégítetlenül hagyják. Csak egy példát említünk: Tompa Mihálytól több mint egy oldalas bevezetés után összesen egy verset fordítottak le.

A kielégítetlenségi érzésnek azonban nemcsak az irodalomtörténeti és a költeményi rész helytelen aránya az oka, hanem e műfordítások legfőbb jellegzetessége: egy-két kivételtől eltekintve nem műfordítások. Hiába tisztos hagyomány és bevett szokás a francia irodalomban, hogy idegen verseket nem az eredeti mértékben és formában, hanem sorokba tördelt prózában fordítanak le — mégis azt kell éreznünk, hogy ezek a fordítások nem nagyon kedvező képet adhatnak költészetünkről. Az anthológia francia olvasója ugyan megtudja, mik a magyar költők legfőbb témái és problémái, mi foglalkoztatja őket, hogyan illeszkednek, vagy nem illeszkednek bele az európai eszmeáramlatokba és irodalmi divatokba, megtudja, mi a legszebb magyar versek tartalma, de nem ismeri meg a maguk valójában és szépségében

a verseket. Ezekben a rímtelen és igen nagy százalékban ritmustalan fordításokban a fordítók tehetsége és a szerkesztők kényes ízlése ellenére is elvész az, ami a verset végeredményben verssé teszi: a ritmus, a belső feszültség, az árnyékolás, a hangvezetés és a kifejezésnek az a tömörsége és szükségszerűsége, amik nélkül a legtisztéletreméltóbb érzelmek, a legmagasztosabb gondolatok és a legékeesebb szavak sem válnak verssé. A prózai fordítás minden bizonnyal hűségesebb a szöveghez, jobban simul a szószerinti értelemhez, de agyonnyomja azt, ami ezen túl van s amit most mi sem tudunk részletesen kifejteni, éppen mert — prózában elmondhatatlan.

Igen sok példát lehetne felhozni arra, hogy ez a fajta fordítás, amely megengedi a magyarázkodást, mennyire megfosztja erejétől, zamatótól, képszerűségétől a hasonlatokat és a képeket. Az például még csak hagyján, hogy a „Csínom Palkó, Csínom Jankó“-t „Joli Paul et Joli Jeannot“-nak fordítják, de vájjon megérezkelteti-e a kurucdal tömörségét, jellegzetes harcias dallamosságát a „csontos karabélyom, szép selymes lódingom, dali pár pisztolyom“ soroknak illetékesen való franciásítása: „Nous avons des carabines incrustées d'os, de soyeuses gibemes, une pair de beau pistolets“ ... Inkább ki kellett volna hagyni ezt a fordításra valóban alig lefordítható kuruc nótát. A sok próza-vers között sajnos inkább csak a szabályt erősíti egy-egy üdítő kivétel, mint például a „Párizsba beszökött az Ősz“ (Eckhardt Sándor fordítása).

Hankiss és Molnos-Müller mindenképpel teljességre törekedett. Ez a kötet nagy erénye és ez hibája is. Az ellentétes kettősség magyarázata kézenfekvő: multum sed non multa. Sokfélét adtak, de nem sokat. Kétségkívül nagy előny, hogy a francia olvasó valamennyi előbukkanó magyar költő adatait és egy-egy versét megtalálja, de a magyar költészetről igazabb képet alkothatna, ha kevesebb költő több versét olvashatná.

Az anthológia öt szakaszra oszlik. Az első (Des débuts á 1820) a löweni Mária-siralomtól Kisfaludy Károlyig tart, a második (Les grands poètes du 19e siècle): Vörösmarty, Petőfi, Eötvös, Arany, Tompa, a harmadik (Entre deux siècles) Gyulaitól Reviczky és Komjáthy át Gárdonyi Gézáig tart; a negyedikben a címnek megfelelően (La triade de 1910) csak három név szerepel: Ady, Babits, Kosztolányi. Az ötödik rész (La poésie contemporaine) a legterjedelmesebb, igen sok élő és néhány nemrég meghalt modern költőt mutat be. Nyolcvankét költő: nem túlságosan sok ez külföldi embernek? Az első részben pl. Faludi, Bacsfányi, a másodikban Eötvös, a harmadikban legalább tíz író bizvást kimaradhatott volna. Helyettük minél több Csokonait, Vörösmartyt, Petőfit és Aranyt, Adyt, Babitsot és Kosztolányit kellett volna lefordíttatni. Az egyes versek fölvetelének helyességével vagy helytelenségével nem foglalkozunk, de nem hallgathatjuk el, hogy az öt Ady-vers közé bevették egyik leggyiccsesebb írását, az „Egyedül a tengerrel“ címűt. Viszont nagyon érezzük a „Szeretném ha szeretnének“ hiányát.

A háború utáni költők kiválogatásában a szerkesztők valami udvarias teljességre törekedtek. Nyilván el akarták kerülni, hogy akár

egyetlen ismertebb nevű poéta is megsértődjék, ötvenegy modem költőt mutatnak be, a sok név között, a sok költő egyetlen verse között bizony elhalványulnak a mai poézis arcának jellegzetes vonásai. Indokolatlannak tartjuk, hogy Illyés Gyulát, József Attilát, Juhász Gyulát, Sik Sándort, Szabó Lőrincet, s a meghalt Tóth Árpádot — csak egyetlen vers képviselje abban a galériában, ahol náluk sokkal kevésbé jelentősek itt-ott még kettővel is szerepelnek.

Az ANGOL ANTHOLÓGIÁT Korda Sándornak, a londoni magyar filmrendezőnek megnyerően szerénykedő bevezetése nyitja meg. Utána harminc novellaíró következik névsorban. A politikai és irodalom-politikai szempontokat egyébként mellőzni látszó névsorból fájdalmasan nélkülözzük Tormay Cécile nevét. A két erdélyi: Tamási és Nyirő mellé nagyon odakívánczik Kós Károly is. A fiatalok közül szívesen láttuk volna még Cs. Szabó Lászlót és Török Sándort, e két határozottan novellisztikus tehetségű prózairót. Helyet kellett volna szorítani másik, és pedig jellegzetesen másik asszonyíróknak, Török Sophie-nak is. Az angoloknál különösen ismertnevű Bíró Lajos egy teljesen hatásvadászatra felépített, gyenge novellával szerepel. Jó ötlet volt Hunyady Sándortól a „Made in England“ című novellát kiválasztani: az angol szöveg és az angol szabó dicsérete bizonyára hízelegni fog a szigetországi olvasónak. Ugyancsak ügyes gondolat volt Molnártól a Liliom alapnovelláját közölni. Babits, Bibó, Dallos, Földi, Kodolányi, Körmendi, Kosztolányi, Márai, Szerb, Tamási, Tersánszky novellája valóban igen jól jellemzi íróját és alkalmazkodik az angol olvasó ízléséhez és tájékozottságához. Herczegtől, Kassáktól, Móricztól és Nyirőtől jobbat is tudnánk találni. A gyűjtemény egyébként teljesség és irodalmi színvonal tekintetében kifogástalan. Különösen jók azok a szellemesen rövidrefogott, angolosan tömör lábjegyzetek, amelyekkel egy-egy íróat bemutat. Kár, hogy a fordító következtlen volt a tulajdonnevek fordításában. Bibó novellájában például az egyik hőst Johnnak hívják a másikat Örzsének. Ez a következtlenség feltétlenül megzavarja az angol olvasót. A helyes megoldást a német anthológiában találjuk: minden tulajdonnév, még a városoké is, megmaradt eredeti alakjában. Az idegen nevek csengése, hangulata szervesen hozzátartozik az idegen írásműhöz. Gondoljuk meg, hogyan festene egy magyarra fordított Dosztojevszki regény Pistákkal, Gyurikkal, Bözsikkel?

Lawrence Wolfe anthológiájának hibája a szemponttalanság. Az, hogy jó és ismert írók legjobb és legkönnyebben emészthető novelláit gyűjtötte össze, nem szempont, hanem előfeltétel. A szempontok szerint való novella-anthológiára hibátlan példa az első, amelyet e nemből ismerünk és ez Keresztury Dezső Ungam-ja.

A NÉMET ANTHOLÓGIÁT szerkesztési módja teszi az elbeszélésekben nemcsak mesét, hanem magyar jellegzetességet, nagyjából irodalmi, kisebb részt társadalmi helyzetképet és mélyebb összefüggéseket kereső olvasó számára izgalmasan érdekessé, vonzóvá és újszerűvé. Látszik, hogy Keresztury hosszú ideig viaskodott az

anyaggal és a sablonnal: mást, újat, egyénit akart adni ebben a másodlagos, vagy talán harmadlagos műfajban, amelynek régi és nagyon kézenfekvő szabályai szinte kizárnak minden újítást és minden egyénit. A tudós anyagismerete és az író alkotnívágása egyesült Kereszturyban és valóban újat és egyénit hozott létre: szerves anthológiát, amelynek nemcsak abc-rendes tartalomjegyzéke, hanem szerkezete is van.

„Célom kettős volt:“ — írja tömör utószavában, amelynek tíz oldalán sikerül megérezkeltetnie a német olvasóval, mi a magyar kultúra és milyen gyökérszálak fűzik irodalmunkat a tájhoz és a földrajzi helyzethez, a magas és a mélykultúrához, az egyéniség és a közösség nagy kérdéseihöz, — „lehetőleg sokoldalú képét akartam adni az új novella-termésnek, de oly módon, hogy a különböző darabok egységbe olvadjanak. Nem széteső elemek rögtönzött gyűjteményének, hanem tervszerűen felépített könyvnek szántam ezt a kötetet. Ezt az egységet először bizonyos, a szó legtágabb értelmében vett tartalmi egyneműséggel igyekeztem elérni. A kötetbe csak olyan elbeszéléseket vettem fel, amelyek a magyar élet egy darabját ragadják meg, még azoknak a novelláknak is, amelyeknek háttérben nem a magyar táj áll, legalább főhősei magyarok. Tehát szellemi keresztmetszethez hasonló összefoglalást és áttekintést adnak a mai magyar életről. Sorrendjüket bizonyos belső rend határozza meg.“

Ali ez a belső rend? Keresztury mindenekelőtt szakított a névsor, vagy a kor szerinti sorrenddel. A novellákat öt ciklusra osztotta. A földtől indul el az első, amelynek címe: „Nép“, (Volk) Móricz Zsigmond felejthetetlen Barbárok-jával kezdi. Bibó, Tamási és Nyíró parasztnovellái után a kötet belső szerkezeti vonala eltávolodik a földtől és népétől, de még mindig a tágabb értelemben vett népnél marad. A nagyvárosi proletárság sorsához visz a következő ciklus: „Szegénység“ (Armut): Kassák, Dallos, Gelléri egy-egy műve jó kiegészítője és ellenpontja a falusi novelláknak. A közösségi életformáktól és a típusoktól a polgári élet egyéni alakjaihoz fordul a harmadik ciklus, az „Alakok“ (Gestalten). Ez a rész Herczeg Ferencsel indul, aki az idősebb, a háborúelőtti nemzedék képviselője nemcsak személyében, hanem novellájában a „Lószörvítész“-ben is. Kosztolányin, Karinthy, Cs. Szabó Lászlón és Németh Lászlón át egyre nyugtalanabb, egyénibb és kötetlenebb novellákon jutunk át a negyedik szakaszig, a különösen érdekesen beállított „Zürzavar“-ig (Verwirrung). Babits, Török Sophie, Márai: a minden kötöttséget elhagyó, nyugtalanul lebegő és kétségbeesetten vergődő lélek mutatkozik meg előttünk. A magányossá vált ember zürzavarából a befejező ciklus nyugodtabb, keményebb talajra állítja vissza az olvasót: visszaviszi a földhöz. Ismét a közösség nagy kérdéseiről és megrázkódtatásáról van szó. Tormay Cécile, Kodolányi János, Török Sándor és Kós Károly a magyarság legégetőbb, legkényesebb és legfájóbb problémáit idézik fel.

Keresztury ezzel az anthológia-szerkezettel nemcsak a célul kitűzött belső egységet érte el, hanem a könyvbe olyan feszültséget és zártsgot vitt, amit nehéz elemezni. A kör ívelése jut róla az ember eszébe. Ez az ív a földből, a közösségből indul ki és oda tér vissza. A feszültség, a láthatatlan összefüggés arra bírja az olvasót, hogy a

megkezdett gondolatot, a felidézett magyar tájat, embert, életformát tovább keresse a következő novellában. Ez a legtöbb, amit idegen nyelvű anthológia elérhet. A külföldi ember végül nem írókat ismer meg, hanem irodalmat, nem zsánerképeket, hanem egy népet. Nem stílusfloskulusokat, hanem egy, illetve két írónemzedék magatartását. Kialakul benne az az egységes kép, amit a rendszer nélküli angol anthológia nem válthat ki. Ezt a belső egységet finom művésziességgel húzzák alá Buday György egységes stílusú, erős, kifejező és legjobb értelemben magyaros fametszetű illusztrációi. Ki kell emelnünk, hogy a német kiadó nemesen egyszerű, izléses és nyomdai szempontból példaadóan szép köntösben hozta ki a könyvet.

A külön, újszerű anthológia-műfajt, amelyre áhítoztunk, Keresztury Dezső létrehozta. Kötete nemcsak a külföld irodalmi és tudományos köreinek szakértő igényét elégíti ki, nemcsak teljes, pontos, alapos és elfogulatlan anthológia. Ez csak egyik tulajdonsága. A másik — és nem tudni nem ez-e a fontosabb? — jó és érdekes olvasmányt ad, amelybe nemcsak belecsipeget a külföldi olvasó azzal a meggondolással, hogy úgyis mindegy, hol kezd el és hol hagyja abba, hanem úgy mélyül el benne, mint a jósodrá regényben. Vagy — találőbb hasonlattal — a keretes elbeszélésben, ahol az egyes darabok önmagukban is megállnak, de az idegen irodalmi éghajlat alatt élő olvasó érzi, hogy erős, közös szálak kötik össze az egyes novellákat, hogy belső összefüggés vonul át rajtuk, hogy eleven gyökerek kapcsolják a közös talajhoz. Az új német anthológia olyan irodalomtudományi egész, amely kiállja a szigorú filológiai bírálatot és olyan kedvcsináló, amely nagyobb olvasási feladatokra csábítja az olvasót. Nem volna rossz gondolat ezeket a novellákat ugyanilyen csoportosításban magyar kötetben is kiadni.

BOLDIZSÁR IVÁN